

zkoušíme, co všechno nám nabízí

ROZHOVOR SE ZUZANOU HÁJKOVOU O POEZII V ČESKÉM ZNAKOVÉM JAZYCE

Čtou neslyšící rádi – a co?

Se čtením se to má tak. Vlastním jazykem neslyšících je znakový jazyk. Jazyk, o kterém se teď bavíme v souvislosti se čtením, je čeština. Ta je však pro neslyšící cizím jazykem, hodně tedy záleží na tom, do jaké míry ji ten který neslyšící umí. Neslyšící, kteří umějí dobře česky, čtou určitě rádi, já sama znám dost takových. V opačném případě je pro ně čtení ale hrozně náročné, a to to pak většinou vzdají.

Jaké literární žánry neslyšící vyhledávají? Jaký žánr máte ráda vy osobně?

Sama zrovna vášnivý čtenář nejsem. Čtu nejčastěji noviny a časopisy, žádné tlusté romány. Většinou si vybírám komiksovou literaturu, tu má myslím ráda většina neslyšících: čtení je pro ně srozumitelnější a zábavnější, komiksy jsou založené na obrázcích a nejsou v nich tak dlouhé texty.

Jaký je vztah neslyšících k české poezii?

Obávám se, že většinou záporný. Má to svůj původ v ne úplně kvalitní výuce na základních školách. Pamatuju si, že jsme se jako děti museli učit básničky nazpaměť, ale nikdo nám nevyšvětil, o čem jsou; nikoho vlastně ani nezajímalo, jestli jim rozumíme – učili jsme se tedy prázdna slova. Nevzpomínáme na to příliš rádi a z toho také vyplývá nedobry vztah, který máme k české poezii a poezii vůbec. Nicméně jsou mezi námi i lidé, kteří poezii čtou a dokonce ji i píší, těch je však velmi málo. Pro většinu neslyšících není jednoduché zvládnout češtinu samu o sobě, a pokud se bavíme o básnickém jazyce, je to pro ně ještě náročnější. Básnický jazyk obsahuje spoustu metafor a jiných složitých jazykových prostředků, kterým ne každý neslyšící rozumí, konečně i spousta slyšících poezii nerozumí.

Jak je vyučována česká literatura na školách pro neslyšící? Které autory jste probírali?

Povinnou literaturu jsme měli i my, učili jsme se pochopitelně o těch neznámějších postavách české literatury, jako je třeba Máchas, Tyl, Němcová, Čapek, Neruda nebo Jirásek. Výuka ale nebyla příliš kvalitní. To však mluví o dřívější době, kdy se ještě razila orální metoda. Cílem takové výuky je to, aby neslyšící uměl hlavně dobře vyslovovat a mluvit; co říká, to už bylo vedlejší. Pokud měl někdo to štěstí, že jeho učitel uměl alespoň základy znakového jazyka, ovlivnilo to pozitivně způsob a styl výuky ve třídě – to ale bývaly spíš jen výjimky z pravidla. Dneska už je to našťastě trochu jinak, i když...

Učitelé na školách pro sluchové postižené stále ještě nevedou své žáky k tomu, aby si vážili svého jazyka, aby ho dokázali ocenit, hledali jeho krásu a pracovali s ním jako slyšící děti s češtinou. V tomto ohledu máme ještě co dělat.

Jak moc byly osnovy pro výuku literatury přizpůsobené potřebám neslyšících žáků?

Na základní škole jsme byli rozděleni do dvou skupin: jednu tvořily nedoslýchavé děti, druhou neslyšící. Já jsem patřila mezi nedoslýchavé a tam se osnovy hodně přibližovaly osnovám pro slyšící děti. Skupina neslyšících dětí však měla osnovy úplně jiné.

Ve své nedávno dopsané bakalářské práci se věnujete poezii v českém znakovém jazyce. V čem se podobá poezii v psaném jazyce a v čem se od ní liší?

Ty rozdíly jsou pochopitelně obrovské, nicméně ve své práci jsem došla k závěru, že je možné vysledovat i určité podobnosti: základní rysy uměleckého textu jsou pro oba typy poezie shodné.

Hlavní rozdíl spočívá pochopitelně v povaze obou jazyků: jeden způsob vyjadřování poezie je založený na slovech lineárně řazených, kdežto ten druhý se zakládá na znacích a simultánním projevu. Díky tomu má znakový jazyk svá specifika, která se v mluveném jazyce nevyskytují – a ta se dají použít i v uměleckých textech. Na tom stojí například tzv. 123 příběhy nebo ABC příběhy, v nichž se pracuje s čísly (od nuly do pěti, v americkém znakovém jazyce dokonce až do 999) nebo s písmeny jedno-ruční abecedy. Každé číslo, každé písmeno má určitý tvar ruky, který však při přednesu ztrácí svůj původní význam a stává se básnickým prostředkem.

Znakový jazyk má oproti jazyku mluvenému nevýhodu, protože nemá psanou formu. Básnickou sbírku si můžete kdykoliv vzít a číst si v ní, můžete se k ní vracet. Ve znakovém jazyce to nejde, respektive nešlo. Dnes už máme možnost uchovat znakový jazyk např. na DVD nebo internetu.

Rozdíl je rovněž v přednesu básně: poezii v psaném jazyce většinou někdo poslouchá, čte z papíru, kde jí má zaznamenanou, ve znakovém jazyce ale takovou možnost opory nemá a musí se spolehnout na svou paměť.

Improvizuje se na pódiu? Mají neslyšící interpreti své soutěže srovnatelné například s kláskami ve slam poetry?

U nás nemá znakový jazyk a tedy ani poezie v něm zatím tak velkou tradici. Nemyslím si, že by tu nějaký takový specialista byl. Něco podobného by se snad dalo vysledovat u *storytellingu*, což je jiný umělecký způsob předávání textu, který k nám přišel z Británie a Ameriky. Jde v podstatě o vyprávění krátkého vymyšleného příběhu ve znakovém jazyce. Tady už bychom našli autory, kteří svůj text vytvářejí skutečně až na pódiu. Ale přednes poezie ve znakovém jazyce je dost náročný – jak pro interpreta, tak pro diváka – a vyžaduje značnou přípravu, improvizovat se příliš nedá.

Existuje vůbec rým v poezii neslyšících?

Poezie ve znakovém jazyce zná rým, ale ten vypadá jinak, než jsme zvyklí z psaného jazyka: není zvukový, ale vizuální. Většinou se tvoří pomocí určitého tvaru nebo pohybu ruky, který se v básnickém textu objevuje v pravidelných intervalech, vrací se, i s případnými obměnami, a vytváří tak dojem rýmu.

Jaké specifické výrazové prostředky se používají v poezii neslyšících? Čím neslyšící básníci své básně ozvlášťují?

Hodně se pracuje s pauzami, tvary ruky či neologismy. Pro potřeby konkrétního uměleckého textu jsou vytvářeny nové znaky, v poezii se jen velmi zřídka používají znaky ustálené – ty, kterých se užívá v běžném hovoru. Hojně se objevují klasifikátory. Jde o speciální tvary ruky, které neoznačují něco úplně konkrétního, specifického, ale skupinu nějakých předmětů, tvarů, věcí, které mají něco společného. Např. tento tvar (viz obrázek na předchozí straně) je zástupka pro osobu. V běžné mluvě nemůžeme klasifikátor použít samostatně, protože nenesou jeden konkrétní význam; musíme použít ustálený, běžný znak, třeba člověk nebo osoba, a teprve potom k němu přidat zastupující tvar ruky. Ale v poezii si můžeme dovolit pracovat jenom s klasifikátory.

Zuzana Hájková se narodila v roce 1984, je prelingválně neslyšící. Navštěvovala Střední pedagogickou školu v Hradci Králové, v současnosti dokončuje bakalářské studium na pražské filozofické fakultě, ve své absolventské práci se zabývá problematikou poezie v českém znakovém jazyce. Je členkou umělecké skupiny Vol5Vis50. (Ukázky poezie ve znakovém jazyce najdete na internetové stránce ucjtk.ff.cuni.cz/cnes/.)

Při uměleckém vyjádření se tolik nedbá na gramatiku, také jednotlivé znaky nejsou od sebe tak striktně odděleny, splyývají, transformují se jeden v druhý, projev je plynulejší.

Využívá se také dvojznačnosti. Použije-li neslyšící interpret nějaký znak, který může mít více významů, nechává na pozorovateli, aby si vybral ten z významů, který je mu nejbližší.

Jaká témata jsou pro poezii neslyšících typická?

Opět narážíme na problém malé tradice poezie v českém znakovém jazyce, u nás je to nová věc, se kterou se teprve seznamujeme a zkoušíme, co všechno nám nabízí. Témata většinou záleží na konkrétních osobách a jejich preferencích, a těžko je lze zobecňovat. Autoři se nechávají inspirovat nějakým zážitkem nebo věcí, která je zaujme svým vzhledem či tvarem, a rozpracují ho do básnické formy. Jde zpravidla o konkrétní prožitky nebo docela obyčejné předměty: květiny, houby...

Čekali bychom například častou tematizaci ticha. Nakolik neslyšící básníci ve své tvorbě reflektují svůj handicap?

Vím, kam míříte. Třeba Eliška Vyorálková o tichu píše hodně, ale v samotné poezii ve znakovém jazyce není toto téma časté, podobně ani téma postavení neslyšících ve slyšícím světě. Častější jsou básně o lásce nebo o přírodě.

Čeští autoři, zvláště ti začínající, mají publikační prostor na mnoha literárních serverech. Mají podobné literární fórum k dispozici i neslyšící tvůrci?

U nás ne, ale ve světě takové servery existují, i když není snadné je najít. Není jich ani tolik jako serverů pro psaný text, už proto, že videonahrávky, jimiž se dá znakový jazyk zaznamenat, jsou náročné na kapacitu webových stránek. Hodně se proto využívá DVD, mimo jiné i proto, že vystavovat tak cenné zboží na internetu zadarmo neslyšící moc nechtějí, prosadit

se ve většinové společnosti není pro ně vůbec snadné.

DVD a internet jsou ale nová, donedávna nedostupná média. Těžko si představit situaci před dvaceti třiceti lety...

Tehdy umělecká tvorba stála na osobním předání, vždycky šlo o jedinečné dílo: co text, to originál. Nicméně poezie ve znakovém jazyce má obecně dosti krátkou historii, vždyť teprve v 60. letech minulého století byl znakovým jazykům přiznán status přirozených, plnohodnotných jazyků. Teprve potom v nich mohlo vzniknout tak specifické odvětví, jakým je poezie.

Dá se básně vytvořená ve znakovém jazyce vůbec přeložit do mluveného jazyka, neztratí příliš mnoho ze své specifické formy?

Já myslím, že je přeložit lze, záleží vždy na tom, jak dobrého tlumočnicka máte k dispozici. Rozhodně to není jednoduché – s textem se musí hodně pracovat, nestáčí jen mechanický překlad. Takový tlumočnick by měl být i odborníkem na poezii obecně, aby byl jeho převod do mluvené řeči co nejjednatelnější.

Vy se věnujete poezii nejen teoreticky, ale i prakticky, v rámci umělecké skupiny Vol5Vis50. Co stojí za touto šifrou?

S Monikou Zaoralovou a Maruškou Basovníkovou jsme založily feministickou uměleckou skupinu, která se věnuje již výše zmínovanému *storytellingu*. Všichni tři jsme dříve byly členkami skupiny *Tichá hudba*, která dosud funguje, má však jiné cíle než my. Oni překládali různé písničky slyšících autorů do znakového jazyka, my si témata vymýšlíme samy, bez vlivu slyšících – jsou vesměs ze života, hlavně toho s muži. Vol5Vis50 znamená Volume 5, Visual 50 – hlasitostí se projevujeme opravdu jen výjimečně, zato u nás hraje důležitou roli vizuální stránka.

Připravili Blanka Lavičková
a Michal Škrabal